

U poglavlju pod nazivom *Stephen the ancestor* (149.-158.), autor se uz pomoć onodobnih kronika osvrće na važnost kulta kralja Stjepana u događajima koji su slijedili nakon njegove smrti. Ističe kako Stjepan nije prvi niti jedini europski vladar koji je beatificiran, no za razliku od ostalih koji su tu čast stekli mučeničkom smrću, Stjepan ju je jedini stekao vladarskim djelovanjem. Tako, opisujući stanje države u doba vladanja sljedećih vladara, autor ističe važnost koju je na stav naroda imao dojam kontinuiteta sa Stjepanom. Kako Stjepan nije imao direktnih nasljednika, ostali pretendenti koji su imali relativno podjednak legitimitet, smatrali su iznimno važnim posjedovati kraljevske insignije, a oni koji su uspjeli zavladati često su svoje propise temeljili na nekim Stjepanovim. Autor tako izdvaja primjer kralja Kolomana koji je mnoge zakone i propise temeljio na ranijim Stjepanovim te ih je smatrao temeljima svih svojih odluka; također drži kako je upravo Koloman u doba svoje vladavine išao najdalje u imitiranju Stjepana, te je upravo on uveo običaj da se mađarski vladari pokopaju kraj Stjepana u crkvi u Stolnom Biogradu (mađ. Székesfehérvár).

Knjiga Attila Zsoldosa, *The Legacy of Saint Stephen*, važan je doprinos u približavanju tematike vezane za osobu i djelo prvog ugarskoga kralja, Stjepana, široj publici uopće. Ipak, unatoč činjenici što se autor služio relevantnim izvorima prilikom sastavljanja knjige, nedostatak bilješki ne dopušta uvrstiti ju u kategoriju eminentne znanstvene publikacije. Bez obzira na tu činjenicu, knjiga će zasigurno poslužiti znanstvenicima i studentima povijesti kao vrijedan prilog proučavanju ove teme.

Goran Budeč

Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918. Zbornik radova, ur. Milan Kruhek, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2004., 334 str.

Zbornik radova *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102.-1918.* rezultat je znanstvenog skupa održanog u povodu obilježavanja 900. obljetnice ulaska Hrvata i Mađara u jedinstvenu državno-pravnu zajednicu. Zbornik je koncipiran u četiri osnovne cjeline: «Srednjovjekovna personalna unija (1102.-1527.)» (19.-109.), «Zajedno na granici između dvaju velikih carstava (16.-18. st.)» (113.-198.), «Ideologije i politička pitanja (1790.-1868.)» (201.-259.) te «Hrvatsko-mađarski odnosi od nagodbe do rasula Monarhije (1868.-1918.)» (263.-334.). Tim cjelinama prethodi *Uvod* (9.-15.), u kojemu se donose pozdravni govori Ferenc Glatza i Mirka Valentića, tadašnjih ravnatelja Instituta za povijesne znanosti Mađarske akademije znanosti i umjetnosti odnosno Hrvatskog instituta za povijest, u kojima je posebno naglašena želja za nastavkom suradnje na znanstvenoistraživačkom radu međusobnih povijesnih veza i odnosa.

Prva cjelina zbornika sadrži radove koji se bave problematikom vezanom za razdoblje srednjega vijeka, a, u skladu s koncepcijom zbornika prva dva rada daju okvir cijeloj sekciji. Prvi je rad autora Attila Zsoldosa *Hrvatska i Slavonija u srednjovjekovnoj Ugarskoj kraljevini* (19.-26.), a autor obrađuje problematiku političke pripadnosti srednjovjekovne Hrvatske i Slavonije ugarskom kraljevstvu, u razdoblju od kraja 10. do 15. st. Slijedi mu rad Tomislava Raukara *Hrvatska u dinastičkoj zajednici s Ugarskom 1102.-1526. godine* (27.-36.), u kojemu se autor također bavi položajem Hrvatskoga kraljevstva u zajednici s Ugarskom te utjecajem

središnje vlasti na hrvatski prostor. Oba rada sadržajem pokazuju još uvijek neprevladane suprotnosti u mađarskoj i hrvatskoj historiografiji oko pojedinih pitanja, posebice onih vezanih za pitanje teritorijalne pripadnosti određenog prostora Hrvatskom odnosno Ugarskom kraljevstvu, a s obzirom na problematska pitanja može im se pridružiti i rad 'Zajednička država' – srednjovjekovna stvarnost ili povijesna utvara (51.-63.) Mladena Ančića. U uvodnom dijelu autor upozorava na suprotnosti koje postoje oko razrješenja nekih ključnih pitanja o mađarsko-hrvatskim odnosima u srednjem vijeku u hrvatskoj i mađarskoj historiografiji, a u nastavku upućuje na činjenice koje ocrtavaju glavni tijek procesa konfiguriranja političke moći i razvoj «zajedničke države».

Ostali radovi posvećeni su pojedinim problemima hrvatsko-mađarskih odnosa u srednjem vijeku. *Crkva u hrvatsko-ugarskim odnosima (11.-19. stoljeća)*, rad Franje Šanjeka (37.-43.), prikazuje razvoj vjerskih prilika na hrvatskom prostoru s posebnim osvrtom na pojavu krivovjerja u Bosni te na djelovanje na njegovu suzbijanju. Na samom kraju rada autor donosi zanimljivu epizodu iz života Pariškog sveučilišta 15. st., u kojemu je, prema autoru, zabilježeno prvo povijesno svjedočanstvo o nacionalnom rivalstvu između Mađara i Hrvata. Tamás Pálosfalvi u radu *Slavonski banovi u 15. stoljeću* (45.-50.) daje pregled banova koji su upravljali Slavonijom tijekom 15. st. prikazujući djelovanje i njihovu ulogu u određenim političkim prilikama. U radu *Obitelj Szerdahelyi i Rovišće (65.-73.)* Árpád Nógrády govori o sukobu oko prava na privilegije između rovišćanskih gradokmetova (*iobagiones castri*) i velikaša Martina Dersa, koji je trajao dva desetljeća na posjedu Rovišće. Damir Karbić u radu *Posebnosti društvenog i gospodarskog razvoja: na razmeđu Sredozemlja i srednje Europe (75.-79.)* promatra prostor srednjovjekovne Dalmacije i Hrvatske, prepoznajući neke glavne karakteristike tog prostora koje su bitno utjecale na njihov društveni razvoj i činile ga specifičnim u odnosu prema ostaloj Ugarskoj i Slavoniji. Péter Kovács u radu *Svakodnevnica na jednom veleposjedu u Slavoniji u 15. stoljeću (81.-87.)*, rekonstruira život na posjedima Jastrebarsko, Vrbovec i Goljak na temelju zapisnika sastavljenog nakon pljačke tih imanja od strane zulumčara Bernarda Frankopana, a pod vodstvom njegova sina Ferdinanda. Opljčkana su imanja bila u posjedu ostrogonskog nadbiskupa Tome Bakača. Problematici srednjovjekovne Slavonije vraća se Stanko Andrić u radu *Upravna zasebnost i društvene osobitosti srednjovjekovne Slavonije (89.-94.)*, koji se bavi pitanjem oblikovanja posebne pokrajinske upravno-političke cjeline na prostoru Slavonije tijekom srednjeg vijeka, dok Kornél Szovák u radu *Mađarsko-hrvatske kronike (95.-100.)* analizira sadržaj dvaju hrvatskih redakcija tzv. četrnaestostoljetne ugarske kronike (tzv. zagrebačka i vatikanska), te pokušava povezivanjem nekih zajedničkih elemenata otkriti izvore na temelju kojih su mogle nastati, npr. Budimske kronike i Oslikane kronike. Posljednji rad u ovoj cjelini, autora Igora Fiskovića nosi naslov *Umjetnička i kulturna kretanja u Hrvatskoj pod ugarskom vlašću 12.-16. stoljeća (101.-109.)*, a govori o međusobnim utjecajima ugarskog i hrvatskog prostora na razvoj umjetnosti, promatrajući ga prije svega kroz spomenike koji su imali ne samo umjetničko nego i povijesno značenje.

Druga cjelina nazvana «Zajedno na granici između dvaju velikih carstava (16.-18. st.)» ima osam radova, a prvi je među njima *Hrvatska i Slavonija u sklopu ugarske kraljevine u 16.-17. stoljeću (s posebnim osvrtom na političke, vojne i društvene odnose)* Géze Pálffyja (113.-123.). Au-

tor nastoji pokazati sličnosti u civilnoj i vojnoj upravi između Slavonije i Ugarske, raspravlja o značenju Drave kao državne granice u navedenom razdoblju te upućuje na procese koji su doveli do snažnijeg povezivanja Slavonije i Hrvatske i s tim u vezi daljnjeg razvoja ugarsko-hrvatskih odnosa, posebice od polovine 17. st. Na kraju daje konstruktivne prijedloge tema za daljnja istraživanja zajedničke prošlosti. Alexander Buczynski u eponimnom radu čitave cjeline *Zajedno na granici između dvaju velikih carstava (16.-18. st.)* (125.-133.) daje odličnu sintezu mađarsko-hrvatskih odnosa u ranom novom vijeku, uklapajući ih u šire okvire povijesnih događanja, a posebno se osvrćući na utjecaj prodora Turaka i izbor Habsburgovaca za ugarsko-hrvatske kraljeve.

U radu *Hrvatski, bosanski i mađarski katolički sustav crkvenih institucija u okupiranim područjima Ugarske* (135.-142.) Antal Molnár bavi se istraživanjem misionarskog djelovanja kojim su upravljale različite institucije Katoličke crkve na ugarskom prostoru okupiranom od Turaka. Prikazuje sukob različitih institucija Katoličke crkve oko nadležnosti slanja misionara te utjecaj trgovačke elite na misionarsku djelatnost i na prava nadležnosti određenih crkvenih redova u razdoblju od 1570-ih do polovine 17. st. U radu *Središnje državne institucije Kraljevine Hrvatske u razdoblju protuturskih ratova od 16. do 18. stoljeća* (143.-150.) autor Milan Kruhek daje pregled organizacije djelovanja središnjih institucija vlasti, posebno Hrvatskog sabora, te upućuje na njihovo značenje kao glavnih stupova očuvanja «političke opstojnosti naroda i zemlje Hrvata» (str. 144) u razdoblju sukoba s Osmanlijama i pojave mađarskih pretenzija na hrvatski prostor. István György Tóth, autor rada *Važno poglavlje zajedničke hrvatsko-mađarske povijesti: misionarski biskupi na područjima ugarske kraljevine pod turskom okupacijom* (151.-166.), istražuje djelovanje sedmorice misionarskih biskupa, od kojih je jedan bio Talijan, a ostali iz Dalmacije i Hrvatske, od sredine 16. do prve polovine 18. st., njihove odnose s bosanskim franjevcima, rimskom Sv. stolicom, bečkim dvorom i turskom vlašću. Na kraju teksta, u prilogu, autor donosi inventar osobnih stvari beogradskog (himerskog) biskupa Giacoma Boncarpija, među kojima se nalaze i knjige na hrvatskom jeziku. Borislav Grgin u radu *Gospodarski razvoj hrvatskih zemalja u ranom novom vijeku – osnovne razvojne smjernice* (167.-179.), na temelju dosadašnjih rezultata historiografije, naznačuje smjernice gospodarskog razvoja hrvatskih zemalja u razdoblju od 1527. do 1790., pokazujući njihove posebnosti i različitosti. Na kraju daje iscrpan popis korištene literature.

Treća cjelina, «Ideologije i politička pitanja», također sadrži osam radova. Zoltán Fónagy u radu *Paralelnosti i konflikti u eri nacionalnog preporoda* (201.–208.) bavi se nacionalnom ideologijom mađarskoga liberalnog plemstva i njezinim utjecajem na konstituiranje drugih nacionalnih zajednica, prije svega Hrvatske, obrađujući njezin razvoj i sukobe koje je proizvela od 1790. do 1849. Unutar te ideologije pojavljuje se ideja o izgradnji građanske nacije francuskog tipa iz čega slijedi da je ona zapravo nastojala razviti ideju «mađarske političke nacije» te da sukladno tome činjenicu da su Hrvati nacija, nije uopće dovela u pitanje. Glavne probleme iz kojih je iznikao sukob između Hrvata i Mađara u prvoj polovini 19. st. autor svrstava u tri točke: pitanje religije, područja i jezika, te ih detaljnije razlaže. Na kraju članka daje sažet prikaza interpretacije mađarsko – hrvatskih odnosa u mađarskoj povijesnoj literaturi. Sažet prikaz hrvatsko – mađarskih političkih odnosa u navedenom razdoblju daje i Mira Kolar u radu *Politička pitanja i ideologije u Hrvatskoj od 1790. do 1868. (s poseb-*

nim osvrtom na hrvatsko-mađarske veze (209.-221.) zaključujući: «Njihovi međusobni osnovni interesi bili su u gospodarstvu, kulturi, zajedničkoj povijesti i dakako u povezivanju Podunavlja s Jadranom» (str. 221).

U radu «*Slika drugoga. Promjene u predodžbi koju su Hrvati stvarali o Mađarima u 19. stoljeću*» (223.-228.) Dinko Šokčević identificira mađarsko – hrvatske političke odnose kao glavni, iako ne i jedini, faktor za oblikovanje slike Mađara u Hrvata i obrnuto. Slijedeći razvoj hrvatsko – mađarskih političkih odnosa, autor prikazuje kako se mijenjala predodžba o Mađarima u hrvatskoj javnosti, s posebnim naglaskom na razdoblju od 1790. do 1918. godine. Dalibor Čepulo u članku «*Hrvatski državopravni identitet i hrvatsko-ugarski odnosi 1790.-1868.*» (229.-234.) obrađuje temu izgradnje mađarskih i hrvatskih državno-pravnih institucija, njihov utjecaj na međusobne odnose i na poziciju Hrvatske i Mađarske unutar Monarhije, a Csaba Gy. Kiss se u radu *Dodaci uz nacionalnu zemljopisnu simboliku (primjeri iz mađarskog i hrvatskog romantičarskog pjesništva)* (235.-238.) bavi simbolima i motivima narativne poezije koji su odigrali ključnu ulogu u procesima oblikovanja mađarske i hrvatske nacije, prikazujući ponajprije karakteristične slike nacije i domovine što se pojavljuju u mađarskoj i hrvatskoj romantičarskoj književnosti, zatim nacionalne pejzaže, sveta brda i vode i na kraju najvažnija simbolička nacionalna spomen – mjesta. Zlata Živaković-Kerže u članku *Gospodarska kretanja od 1790. – 1868. (poseban osvrt na hrvatsko-ugarske veze)* (239.-245.) paralelno prati modernizaciju gospodarskih procesa (u poljoprivredi, prometu, obrtu, industriji i bankarstvu) na prostoru sjeverne Hrvatske i Mađarske te utjecaj mađarsko-hrvatskih odnosa na njih, a Agneza Szabo u radu *Hrvatsko društvo 1790.-1868.* (247.-251.) prikazuje kako se ono tijekom tog razdoblja, zbog modernizacijskih procesa, mijenja od feudalnoga k modernom građanskom društvu, usredotočujući se na neke od njegovih glavnih karakteristika (odnos selo – grad, pismenost stanovništva, starost stanovništva, multikulturalnost). Posljednji članak iz cjeline *Kulturni preporod Hrvata od 1790. do 1868.* (253.-259.), autora Dubravka Jelčića, prikazuje bogatstvo kulturno-društvenih zbivanja u Banskoj Hrvatskoj tijekom modernizacijskih procesa, građanske inicijative i pothvate, osnivanja kulturnih institucija i društava, što su imali utjecaja na politički život spomenutog prostora.

I posljednja cjelina «Hrvatsko-mađarski odnosi od nagodbe do rasula Monarhije (1868.-1918.)» sadrži osam radova, a otvara ju tekst *Hrvatska u zajedničkom sustavu* (263.-268) u kojemu autorica Éva Somogyi odgovara na tri pitanja proizašla iz konstatacije da je Hrvatsko-mađarska nagodba rezultat i proizvod dualističke preobrazbe Monarhije te da se njome Hrvatska integrirala u dualistički sustav. Ta pitanja jesu: 1. ograničenost hrvatske ustavnosti; 2. državno-pravni položaj Dalmacije; 3. odnos Hrvatske prema birokraciji Monarhije; pri čemu se koristi usporedbom hrvatsko-mađarskih s mađarsko-austrijskim odnosima. Sažet pregled državno-pravnih odnosa između Hrvatske i Ugarske od nagodbe do završetka Prvoga svjetskog rata daje Božena Vranješ-Šoljan u radu *Hrvatsko-mađarski odnosi 1868.-1918.* (269.-277.).

Autor rada *Dileme građanskog preobražaja u Mađarskoj* (279.-286.), Gábor Gyáni, bavi se problemom procesa stvaranja građanstva u Mađarskoj u 19. st., donoseći na početku rada nekoliko teorija o tom pitanju, zatim nastavlja odgovarajući na pitanje kakav je učinak ono imalo na društvene procese te konačno koliko je građanstvo bilo odlučujuća snaga u gos-

podarskom, političkom, društvenom i kulturnom životu zemlje. Zlatko Matijević u radu *Hrvatsko-mađarski državno-pravni odnosi u svjetlu političkih koncepcija dr. Ive Pilara (1917.-1918.)* (287.-302.) na temelju dvaju dokumenata, «Promemorije» i «Spomenice», analizira pokušaje i prijedloge dr. Ive Pilara o preuređenju unutarnjopolitičkog ustroja Monarhije, što su mogli dovesti i do rješenja «južnoslavenskog pitanja», koje je za dr. I. Pilara u osnovi bilo identično s rješenjem položaja hrvatskih zemalja. U radu *Mađarska i hrvatska interpretacija nacionalnog poziva u drugoj polovici 19. stoljeća (stajalište Benjamina Kállaya i Franje Račkog)* (303.-311.) autor Imre Rész, na temelju predavanja B. Kállaya održanog 1883. te odgovora na to predavanje što ga je uputio Franjo Rački, upoznaje s interpretacijama opravdanosti mađarskog odnosno hrvatskog nacionalnog poziva, tj. poslanstva Béla Makkai pak u radu *Kontradikcije aktivne zaštite manjina u krugu slavonskih Mađara početkom 20. stoljeća* (219.-327.) istražuje reakcije Hrvata prema ciljevima mađarske političke akcije koja je naseljavanjem Mađara u prekodravске krajeve nastojala stvoriti novi mađarski nacionalni prostor i tako ga pripojiti Mađarskoj. Posljednji rad te posljednje cjeline, *Pregled razvoja hrvatskog društva 1868.-1918.* (329.-334.) autora Stjepana Matkovića, oslikava društveni život unutar ugarsko-hrvatske državne zajednice u navedenom razdoblju.

Zbornik će svojom bogatom tematikom zacijelo koristiti svim onim povjesničarima koji su se odlučili baviti bilo kojim aspektom mađarsko-hrvatskih odnosa. No, njegova primjena svakako može poprimiti i šire razmjere, npr. za bolje razumijevanje društveno-političkih odnosa unutar čitave Monarhije te stoga zavređuje posebnu pažnju.

Arijana Kolak

Toma Arhiđakon i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 25-27. rujna 2000. u Splitu, ur. Mirjana Matijević-Sokol i Olga Perić, Književni krug, Split, 2004., 306 str.

Velikoj 1700. obljetnici grada Splita, čijoj se proslavi posvetilo gotovo cijelo desetljeće (s kulminacijom 2005.), splitski je Književni krug pridonio organizacijom znanstvenih skupova i objavljivanjem nekoliko vrlo vrijednih izdanja. Dogodilo se upravo da je 800. godišnjica rođenja slavnoga Splićanina Tome Arhiđakona (1200.-1268.), kroničara i crkvenoga dostojnika, obilježena usred razdoblja proslave. Ujesen 2000., u sklopu Knjige Mediterana, Književni krug je organizirao međunarodni znanstveni skup na kojemu su znanstvenici iz Hrvatske, Italije i Rusije (njih ukupno 25), Tomi odali počast tako što su «raznolikim interdisciplinarnim prilozima u najširem smislu rasvijetlili mnoge vidove društvenog, crkvenog, političkog i kulturnog života XIII. st., s posebnim osvrtom na one koji su se ticali Tome Arhiđakona i njegova djela» (iz predgovora Zborniku, str. 5.). Zbornik su uredile Mirjana Matijević-Sokol i Olga Perić, koje su već prije surađivale i na izvrsnom, novom kritičkom izdanju Tome Arhiđakona.

U Zborniku su sabrana sljedeća izlaganja:

Lujo Margetić u članku *Vidljive i manje vidljive poruke Tomine Historia Salonitana* (13.-19.) analizira negativan stav Tome Arhiđakona prema Hrvatima, glagoljašima, nekim nadbiskupima, čak i prema papi Inocentu IV. Razrješava neke Tomine paralele i aluzije pojašnjavajući